

Úton – több megállóval – Puskinlandba

II.

Szükségünk van itt röpké visszatekintésre. Az öregember nem talált részletes adatokat az 1975-ös (második) budapesti Nemzetközi Finnugor Kongresszusra vonatkozóan. Az sem több annál, hogy „Méreteiben is igen jelentős, programjában jól kidolgozott és kivitelezett, impozáns kongresszus volt ez, felejthetetlen fogadása Európa talán legszebb parlamentjében történt” – olvassuk egy hivatalos jelentésben. Annak persze végleg semmi írásos nyoma, hogy az utóbbi nagy „államfői” (Elnöki Tanács) fogadására – meghívott vendégként – az irodalmi múzeum nemzetközi kapcsolatokkal megbízott munkatársa is meghívást kapott. A magyar szervezőbizottság főtítkára, Gulya János ugyanis őt bízta meg az irodalmi érdeklődésű vendégek kétnapos vidéki kirándulásának a megszervezésével. Ekkoriban a „fehér vitorlák” árnyékában számtalan lehetőség fordult meg a fejében kritikus pályája kiteljesedéséről, tudományos eredményeiről és sok másról, de az biztos, hogy álmaiban sem merült föl a kirándulásszervezés feladatköre. Miért éppen őt kérte föl erre a nála alig idősebb nyelvészprofesszor, aki hamarosan Göttingenbe helyezte át a maga életét, és füttyült a „népi demokráciára”? Pedig Gulya talán azért kapta e fontos megbízatását, mert előzőleg szovjet ösztöndíjas volt (részben Észtországbán), amit '75-ben a megbízhatóság bizonyítékának tartott a párt. Mindenesetre ismertebb személyiség volt, mint megbízottja, akinek szabad kezet adott az útvonal és a szervezés kidolgozására és lebonyolítására. Sikerként nyugtázhatja, hogy e kirándulásra – a magyar irodalmi emlékhelyek kedvéért – kétbusznyi szakember jelentkezett. Az első kudarcélmény nem sokkal az indulás után várt rá, mert figyelmeztették, az útikalauz folyamatos tájékoztató feladatára. Erre viszont nem készült föl. Kárpótlásul Balatonfüreden a vendégek sikeresen válogathattak a helyi borokban, s a Jókai Emlékmúzeumban minden hölgy csodás vörös rózsát kapott. Badacsony és a Szegegy Róza-ház következett. Némi ügyeskedéssel az itt fölszolgált rizlinget el tudta számolni belépődíj és a vezetési költség címén. Főleg a finn, a finnugor és orosz résztvevők voltak vele megelégedve, Veszprémben Móricz-bemutató

TAXNER-TÓTH ERNŐ (1935–2025) Széchenyi-díjas irodalomtörténész, professzor emeritus. Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty, Eötvös életművét kutatta.

várta őket, persze magyarul, amit alig értett valaki. Ráadásul egy pesti egyetemista dühösen támadt rá, miért ilyen korszerűtlen művet választott, pedig az *Úri muri* előadása legalább látványos volt. Persze a darabot nem Déry vagy Örkény írta. Még kevésbé Becket vagy Ionescu. A következő napon (vajon hol talált szállást hatvan-hetven embernek?) Pannonhalmát nézték meg, s a Tihanyi alapítólevél – Várszegi apátúr magyarázatával – teljes sikert aratott.

Amikor '81-ben az ICLM elnökség először ült össze Budapesten, megismerték a Petőfi Irodalmi Múzeumot, látták a város nevezetességeit, voltak az Operában. Utolsó este a Natalja Vlagyimirovnát helyettesítő moszkvai kolléga (aki tudott németül) a szovjet nagykövetségre volt hivatalos, a többiek mit tehettek mást, elfogadták az elnök meghívását, jó étvággal fogyasztották felesége pogácsáját, pizzáját és meleg szendvicset. No, meg a házigazda által válogatott borokat. (Később borlovaggá választott sógora előzetesen megróttta, amiért családi vacsorán „kannás borral” kínálta, s ettől kezdve figyelt a minőségre is.)

A Nagy Szervező a nyolcvanas évek vége felé már kötelező feladatként töprengett el azon, mint mutassanak be az irodalmi emlékhelyek közül a budapesti ICLM közgyűlés részvevőinek. A rendezés költségvetésébe egy napnál hosszabb vidéki út nem fért bele. Hiába szerette a Balatont, az kevés szakmai érdekességet kínál. Inkább a Petőfi-emlékhelyeken vezette végig a társaságot, s érdekességként azt találta ki, hogy kompon viszi át a csoportot a Duna nyugati partjára, hogy megnézzék a szekszárdi Babits-házat. Némi csalódására a Petőfi-emlékek jobban érdekelték a társaságot, mint Babits, akiről addig talán senki közülük nem hallott. A kompot előzetesen megnézte, de amikor meglátta, hogyan közeleg, kissé izgatottan várta, hogy fog sikerülni az átkelés. Vendégei közül is többen aggódtak a „leharcolt” vizi jármű láttán s az egyáltalában nem matróz kinézésű személyzet miatt. De semmi fennakadás nem volt, ahogy átértek, megtapsolták a mutatványt. Talán kicsit fáradtak is voltak már Szekszárdon az egész napos buszozás és kopott, de jellegzetes magyar kisvárosok megnézése után. Érezte, hogy a helyi kolléga bármilyen jól fölkészült az angol nyelvű vezetésre, a szakmai látogatás nem volt az út csúcspontja. Arra akkor jutottak föl, amikor a tókéék között kanyarogva eljutottak az utolsó állomásra, egy présház előtti hosszú asztalokhoz. Már a hordók sikert arattak, amit először az ízletes marhapörkölt múlt fölül, majd a rétes és a háromféle szekszárdi bor, ami bizony nem is hasonlított azokra a bikavérekre, amit Berlinben e néven árultak. August, a marbachi kolléga – aki nemcsak a francia pincék termésének szakértője volt – jóízűen csettintett. A „népi demokráciák” fiai és lányai meglepődtek, hogy itt – a világ végén – ilyen pincészetek és ilyen színvonalú vendéglátás is létezik. „Maszek” – magyarázta volna a szervező, ha a magyarokon kívül valaki megérti e szót, így inkább az „állami” és a „magán” vállalkozások különbségeiről tartott előadást, de a nyugati vendégek ezt sem igazán értették. Csak a bort élvezték. Hölgyek és urak, elvtársnők és elvtársak elismerően szorongatták a Nagy Szervező kezét, s a magyarok is jólesően nyugtázták elnökük jártasságát hazájuk kevésbé ismert szögleteiben. Az meg tökéletes szerénységgel őrizte

a titkot, hogy felesége vízmérnök, aki az ország sok rejtőző értékét ismeri – kollegiális alapon. Csak a nótázás maradt el, ami nélkül vizes rendezvény nem volt lehetséges abban az időben.

A kirándulást August köszönte meg Szekszárdon, jó néhány pohár vörösbor elfogyasztása után. A kirándulás szervezője egész fiatalon vízilabdázó kapcsolata révén még ihatott az egri érsek kiváló minősítésű – háború előtti – medokjából. August persze a borhoz is értett. Vagy tényleg különlegesen zamatosnak találta, mint beszédében mondta? Egy biztos, az ICLM tagok közül kiemelkedett lenyűgözően érdekes személyisége. Igazi világfi volt, irigyeltem. Roppant elegánsan öltöző és gondolkodó férfi, és elismert irodalmár. Mindig és mindenki-vel remekül táncolt, tudta, hogyan kell viselkedni. Noha kissé kopasz volt, imádták a nők. Fiatalon Bécsben élt, egy könyvkiadó szerkesztője volt, és az osztrák baloldali irodalom tudós elemzője. Karl Krauss életművének jó ismerője. Onnan Párizsba telepedett át, a Gallimardnál kapott jól fizető állást. Végül a Stuttgart közeli Marbachban telepedett le. Vezette a modern német irodalom múzeumát. Sok nyelven beszélt, múzeumi szakembernek is kiváló volt, tudása mellett ízlése is hozzájárult ehhez. Természetesen járatos volt a képzőművészetben is. A feleségét és lányát nem ismertem, de azt elmesélte, hogy nyaranta Franciaországban, az óceán partján kibérelnek egy házat, s ott írja legjobb tanulmányait. A szekszárdi kirándulás idején Angela már rég a Musée d'Orsay művészettörténésze volt. Évekkel később ott kerestem, de talán már nem is leánykori nevét használta. Nem találtam meg.

A moszkvai irodalmi múzeum – egyedülállóan hosszú – háromnapos szakmai kirándulása egyik utolsó ICLM találkozó volt, amin e sorok írója elnöki tisztségében részt vet. A szakbizottság külföldi tagjai valamennyien repülőn érkeztek, és – egész szokatlan módon – nem messze a Kremltől, a Kutuzov sugárúton – a *Hét nővér*ként emlegetett sztálinista felhőkarcolók egyikében, az égbe törő Hotel Ukrajnában kaptak szállást. (Ez is meglepetés volt: általában minden vendéglátó országban kevésbé elegáns szállókban vagy vendégházakban helyezték el őket.) A társaság hamar összeverődött az első, éjszakába nyúló beszélgetésre. (A nyolcvanas évek végén a légitársaságok még abban versenyeztek, melyiküknél jobb az ellátás. Vacsorára tehát nem volt szükség.) A bárban gyülekeztek, ahonnan (az általános alkoholtilalomnak megfelelően) ki volt tiltva a vodka, de ha nem is a pultról, alóla kaphattak. Persze csak azok, akiknek volt keményvalutája. Ők se pohárban, hanem üvegben, de elnézték, ha a szálló poharait használjuk. A három NDK-beli, a magyar és a lengyel tag baráti szíveségre volt utalva. Ámbár a varsói Mickiewicz Múzeum igazgatója gyorsan távozott. (Állítólag grófi családban született, sokáig élt Párizsban, de más idegen nyelven nem beszélt, ezért eléggé kilógott a társaságból.) A kirándulás programját előzetesen megkaptuk, sőt azt az elnökség – szokás szerint – meg is vitatta, noha senki nem szólt ellene, csak kíváncsiskodott. Nem tudtuk elképzelni – hogy a szokásos szakmázó előadásokon kívül –, mi vár ránk a világ végén,

a nagy orosz pusztában. (A Gulágot megjárt prágai barátom erre nem volt kíváncsi, nem is jött el.)

Másnap a résztvevők elmentek a moszkvai irodalmi múzeumba, találkoztak az ottani kollégákkal és Natalja Vlagyimirovnával. Majd egy busz ablakából kicsit körülnéztek a városban, ahol ezelőtt nem mindenki járt. Ebédet kaptak, sétáltak a Kreml körül, lementek a folyóhoz, majd kivitték őket a pályaudvarra. A törzstagok összeszokott csapatába ezúttal három hölgy is beépült. A mindig magányos párizsi Claire (nem emlékszem honnan) és a zord Gertrud csak a legszükségesebb időt töltötte a férfitársaságban. Ő a düsseldorfi Goethe múzeumot vezette, és éppen ellentéte volt elődjének, az alapítók közé tartozó kedélyes, nagytudású Schumann professzornak. Az angol kolléganő – Victoria – gyakrabban ült (vagy állt) közénk.

Késő délután szálltak föl – a Leningrádi pályaudvaron – a Moszkvából Pszkovba induló éjszakai vonat négy személyes fülkéibe. Miután mindenki megtalálta azokat, akikkel osztozott az ágygá alakítható üléseken, hamarosan jött a kalauznő, és kiosztotta az ágyneműket. A nyelvi nehézségek ellenére megtudták, hogy a vonaton nincs étkezőkocsi, s a szesztilalom miatt nála sem lehet vodkát kapni. Valutáért sem. Csak teát adhat. Ez nem volt túl nagy meglepetés, mert azzal már Moszkvában megismerkedtek. Valamennyiük csomagjában lapult némi alkohol, s volt egy kevés maradék az Ukrajna titkos „rakományából” is. Így aztán a Chairman fülkéje – amelynek fekhelyein Wolfganggal, Daviddal és Augusttal osztozott – hamar megtelt kollégákkal és üvegekkel. Mondhatni a főhadiszállás kiskocsmává változott. Meglepetésként megjelent a főhadiszállás-fülkében egy addig ismeretlen moszkvai asszony, az ICLM új orosz tagja. Magas volt, szőke, tipikus szláv, négy gyermek anyja, és folyékonyan beszélt angolul és franciául. – „Hol rejtegette addig magát igazgatónője, kedves Arianovna Alexandra?” – kérdezte szokásos eleganciájával August. Kiderült, eddig ő és férje is Párizsban dolgoztak, az UNESCO palotában. Mésziről látszott rajta Párizs, noha sokkal merevebben viselkedett Angelánál vagy Victoriánál. David közvetlensége pedig igen messze állt tőle, de Natalja Vlagyimirovna távollétében tartotta a frontot, s ugyanúgy utasítgatta Kátyát, mint főnöknőjük.

Közben – Kátya kíséretében – mindenhová benézett Natalja Vlagyimirovna, és anyanyelvén elmondta a ránk váró – háromnapos – programot. Kátya (külső ügyek intézésével megbízott munkatársa, aki törve, de beszélt angolul is) kiosztotta a vacsoracsomagokat. A velük érkezett (grúz) tolmács pedig (némileg kivonatolva) angolra fordította az igazgatónő előadását arról, mit fogunk első állomásunkon, Pszkovban látni. Külön főlhívta figyelmünket a folyókra s arra, hogy Puskinland (amelynek vidékét a költő közismerten igen szerette) ligetes, tavakban és más vizekben gazdag, erdős vidék. Gyönyörű. Erről később a résztvevők is meggyőződtek. Sajnos az ősi orosz városból – a következő napon – szinte semmit nem láttak. Sem az ígért pszkovi építészet csodáit, sem folyópartot a várral, ahol a rohanó vizek találkoznak, sem a fehéren villogó templomokat,

sem a helyi Kreml épületét. Buszunk csak átrohant a városon, amely „többet érdemelt volna” – ahogy Victoria később megjegyezte.

Midőn a vonat becsattogott Pszkov pályaudvarára, két autóbusz várta a társaságot, kiderült, sokkal több moszkvai kolléga (és férj-feleség) jött velük, mint ahányukkal az elnök eddig találkozott. Néhány asszony idegen nyelveken is beszélt, de ezt három nap alatt ritkán hasznosította. Egyik-másik jobb ruhában pompázott, egészen más volt, mint a kissé szeleburdi Kátya. Tekintélyük azonban meg sem közelítette az igazgató elvtársnőét, amit a Chairman is tiszteletben tartott. Natalja Vlagyimirovna a legtöbb külföldi ICLM ülésre helyettest küldött, csak néhányszor – például 1989-ben – ment el a hágai ICOM közgyűlésre, ahol majd új elnököt választanak. (A régi is ott volt, s támogatta utódját.) Korántsem biztos, hogy utazásairól és lemondásairól maga Natalja Vlagyimirovna döntött. Személyes szándékaiban a férje miatti szigorú „biztonsági előírások” – és a bürokrácia – korlátozhatták döntési szabadságát. Továbbá a pártfegyelem, ami ebben az esetben a felső pártszervek véleményét tolmácsolta. A legkisebb nyoma sem látszott, hogy el akart volna térni a hivatalos „vonaltól”. (Bármilyen sokszor változott az.)

(Az ICLM [akkori] tagjai nem tudhatták, hogy Pszkovban arra vidékre mentek, amit egy Amerikába emigrált orosz író [Szergej Dovlatov 2010-ben magyarul is megjelent kötetében] Puskinlandnak nevez. Ez már az öregember meglepetése, akit az ő kisregénye döbbsentett rá, hogy a turistanagyüzem, amit egykor nem is vett észre, valójában már a hetvenes évekre kiépült itt. Nem emlékszik ugyan semmi olyasmire, amit skanzennek lehetne nevezni, és alighanem egyet sem látott a Dovlatov által [ironikusan] említett négyszáz kiállításvezetőből vagy az emlékhelybizniszt működtető, jellegzetes szovjet apparátus alkalmazottjaiból.)

A vonatról kissé kótyagosan szálltak buszokra, ami egy munkásszállóra emlékeztető – ismeretlen rendeltetésű – létesítménybe vitte őket. Kissé megriasztva a munka és a háború hőseit ábrázoló nagyméretű olajfestményektől, bevonultak a zuhanyzóba, majd kissé fölfrissülve elfogyasztották a kitűnő reggelit. Az elnök is jól belakott a különleges helyi specialitásként elkészített halakból, s bőségesen fogyasztotta a meglepően jó teát. Majd Natalja Vlagyimirovna sietősen a buszokra parancsolta a társaságot, gondosan, tagoltan fölhívta figyelmüket, hogy Puskinszkij Goriban a helyi nacsalnyik előre megbeszélt időben fogadja őket. Pszkovról csak a zuhany meleg vize és a halak íze juthat valószínű eszembe. Más nem, legföljebb a világháló mai képei alapján.

Majdnem megtöltöttek két Ikarust. Útközben sokat nem láttak a táj szépségéből. Az első, aki a Chairman figyelmét fölkellette, Kátya volt, aki mellé ült. Ennek örülhetett volna, ha kicsit többet tud oroszul vagy a fiatalasszony angolul. Kátya az idegen nyelvekkel nehezen boldogult. A moszkvai magyar tolmács most nem jött el. Helyette a már említett (grúz) férfi fordított minden „hivatalos” megnyilvánulást angolra vagy angolról. Kevésbé volt rokonszenves, mint Natalja Vlagyimirovna „állandó” magyarja, aki Pápán ismerkedett meg az ott

ideiglenesen (három évig) állomásozó katonatiszt férjével. Soha nem mondott sem jót, sem rosszat arról, hogy hosszabb ideje Moszkva egyik külvárosában éltek. Sok tolmáchoz hasonlóan pártfogolta a magyar vendégeket s nem csak e sorok íróját. Föltűnő volt, hogy Natalja Vlagyimirovna, aki igen határozott hangon utasítgatta a múzeum munkatársait (még a párttitkár asszonyt is), más hangon szólt a vékony, szemüveges, a divat ellenére is térd alá érő szoknyát viselő szürke kis asszonyhoz. Életvidám, találékony nő létére kellően okos volt ahhoz, hogy ügyesen összefoglalja és a magyar vendégek (ismert) ízléséhez igazítsa Natalja Vlagyimirovna hosszú beszédeit. Ezek irodájának tekintélyt parancsoló íróasztala mellől rövidebbek voltak, mint fogadáson az Írók házában. Különösen, ha valamelyik felettese is jelen volt a díszebédeken vagy vacsorán.

Amikor az emlékező először találkozott Natalja Vlagyimirovna Sahalovával, az igazgatónő közel járhatott a nyugdíjhoz, de a nyalka Illés Lacinak feltétlen tisztelője volt. A terebélyesedő és korosodó szovjet nők kedvelt öltözetét viselte ekkor: szürke, csíkos kosztümet hozzá nem illő vörös blúzzal és drótkeretes szemüveggel. Már aznap vacsoránál a nagyasszonyt alakította, persze nem Natasa Rosztova stílusában, de szokatlanul gondosan öltözve. Miután az emlékező (az ő szavazatával is) elnyerte az ICLM elnökségét, az igazgatónő anyáskodva kezelte, szükségesnek tartotta éreztetni, hogy ő a HATALOM magasabb szférájához tartozik. Típusbútorokban berendezett irodájában Sztálin neve – vendég jelenlétében – nem hangzott el, Sztálin szelleme mégis ott ült parancsolóan, de nem a karosszékekben, hanem Natalja Vlagyimirovna fodrászkéz ügyességét szemléltető frizurája alatt. Parancsoló megjelenését mégis a jóindulat uralta, a nemzetközi szakbizottság tevékenységét sokban segítette – Kátya közreműködésével. Alárendeltjei közül legtöbbször a hivatalos helyettesét tartotta. Tovarisz Kern (mint később megtudta) viharos életében sok mindenben átment, mégis az irodalomtörténet doktora volt, s még nem adta föl a reményt, hogy végül a Szovjet Akadémiába is beválasztják. Mellékesen igazgatta a Tolsztoj Emlékházat is.

A mindentudó – talán cseremiszi származású – gépkocsivezető elpletykálta, hogy az a nagy fekete Csajka, ami Natalja Vlagyimirovnát néha hazafuvarozza, férje hivatali kocsija, aki tábornok, de (suttogta) nem a vörös hadseregben. Vajon hol parancsolnak még tábornokok? Ha nem is tudták, sejtették.

Ha az ICLM tiszteletére adott ebéd vagy fogadás háziasszonya nem Natalja Vlagyimirovna volt (például többször is a Szovjet Írók tekintélyes házában), akkor azt Irina Antonova vállalta magára. Aki egyszerre volt fél évszázadig (ez valószínűleg világrekord) a Puskin nevet viselő moszkvai Szépművészeti Múzeum igazgatója, a szovjet ICOM Nemzeti Bizottság elnöke és a világszervezet elnöke. (Az ő férje is tábornok volt, aki a jelek szerint korlátlan önállóságot biztosított feleségének.) Irina Antonova és a szovjet tábor többi országai semmibe vették az ICOM alapszabályát (akárcsak a magyar Nemzeti Bizottság elnöke, aki halála előtt a szó szoros értelmében e sorok írójára hagyta e tisztséget). Irina az ICLM elnök minden támogatási kérelmét támogatta az ICOM vezetőségében.

Moszkvai útjai egyikén megmutatta múzeuma pincéit is, ahol sok értékes szobrot és festményt rejtgetett, amelyek mindegyikéről talán felettesei sem tudtak. A szovjet hatalom bizalmával azonban az igazgatónő soha nem élt vissza. Magánéletére jellemző, hogy néhány moszkvai értekezletre saját tulajdonú – és saját kezűleg vezetett – Moszkvics autóján fuvarozta az emlékezőt.

Irina Antonova volt az elbeszélő nemzetközi tevékenységének legfontosabb patrónusa. Az ICOM elnökei és főtitkárai változtak, Irina alelnök maradt. Akárcsak a titkárság legfontosabb munkatársai, akik persze véglegesített („főállású”) tisztviselők voltak akkor is. Az alelnök – háta mögött a szovjet világhatalommal – óriási befolyással rendelkezett. Barátságuk akkor szaladt bele egy kisebb összeütközésbe, amikor az emlékező – már a magyar ICOM elnökeként – a Tanácsadó Bizottság napirendjét megsértve fölolvasta a magyar múzeumi vezetők tiltakozó levelét a romániai falurombolás miatt. Az ülés közel száz részvevőjéből senki egy szót sem szólt hozzá, az arcokon sértődött közöny uralkodott. Csak négyszemközt biztosította – ebéd közben – egyetértéséről az izraeli, a finn, és az egyik indiai részvevő. Végül Irina annyira megbékélt vele, hogy támogatta indiai utazását, sőt talán az arra okot adó tervet is, amiről a következő fejezetben lesz majd szó. Budapesti meghívását is elfogadta akkor, amikor már nyílt vita folyt a Szovjetunióba hurcolt magyar kultúrkingcek visszaadásáról. Igaz, arról egy szót sem volt hajlandó még hallani sem.

Észrevették? E sorok írója nem tudja Irina Antonova atyai nevét, nyilván mert soha nem használta. Az első berlini szovjet nagykövet lányaként tanulmányait német iskolákban kezdte, s anyanyelvi szinten beszélte e nyelvet, majd franciául, olaszul és kissé angolul is megtanult. A művészettörténet-szakot már Moszkvában – a Lomonoszov Egyetemen – végezte el. Soha egy szót nem mondott arról, hogy szakmai fölkészültségére először a Vörös Hadsereg vezetői figyeltek föl: egyike lett azoknak a tiszteknek, akik – kárpótlás ürügyén – a második világháborúban megszállt országokban kiválasztották a lefoglalásra ítélt műtárgyakat. (Ha valaki, ő pontosan tudta, mi mindent hurcoltak el tőlünk.) A magyar nyilvánosság a nyolcvanas évek végén hallott először erről, ahogy Mráz László méltatásakor már esett is erről szó.

Kátya semmiben nem hasonlított Natalja Vlagyimirovnára. Valószínűleg erre gondosan vigyázott is, mert okos fiatalasszony volt. (Érdekelte a muzeológia, a kiállítás-rendezés, szakmai kérdésekben is jól kiigazodott.) Persze jóval fiatalabb – és sokkal karcsúbb – volt főnöknőjétől. Érzéki szája mintha mindig csókra várt volna. Fekete szeme ragyogott, amikor mosolygott. Különösen a Nyugatról érkezett férfi kollégákra. (Ritkábban orosz munkatársnőire is.) Az elnök ebben köztes fontosságú személy volt. Kátya járt Magyarországon, sőt Nyugatra is eljutott, ahol mindent megfizethetetlenül drágának talált. Ízig-vérig szovjet nő volt, érzekelte a sztálinizmus örökségét, tudott a törvénytelen perek-ről, az elhurcolásokról – és visszatérésekről. Városnézéseink alatt – gondosan vigyázva, hogy más ne hallja – néha ilyesmiben is megnyilvánult. Cserfes szája soha nem állt be, nem sokat törődött azzal, hogy orosz beszédét vendége alig

értette. Lelkesedett Akszjonov moszkvai életet bemutató regényéért és a divatos ruhákért, amelyeket a könyvtár tudományos olvasójában – kutatásaira hivatkozva – neki kiadott divatlapokból ismert. E sorok íróját – több évvel korábbi látogatásakor – önhatalmúlag elvitte egy bezárt templomba, ami raktárként funkcionált, de a kolléganő tudta, hol őrzik a csodás Rubljov ikonokat, s nemcsak megmutatta neki azokat, de szimbolikájukat is elmagyarázta. Más alkalommal – a nyolcvanas évek közepén – meghívta egy különleges hangulatú (és illatú) ortodox „misére”. Mielőtt beléptek, Kátya régi hagyomány szerint kendőt kötött a fejére.

A múzeum már említett gépkocsivezetője (a finnugor rokonság alapján) – kandidátusi nyelvvizsgájához alkalmazkodó szinten – elmondta a magyar vendégnek a múzeum összes pletykáját. Azt is, hogy Kátyának van férje, de minden hivatalos rendezvényre egyedül megy el, s néha – férfi – kollégáinak egyikével távozik. Sokan legyeskednek körülötte, de erről többet ő sem tud. Annyi bizonyos, senki nem hívta Katyerina Petrovnának, ahogy egy „komoly nő” esetében elvárható lenne. Pedig egyetemet végzett, szovjet viszonylatban világlátott nő volt, és nagyon figyelmes. Ismertetett Natalja Vlagyimirovnával minden angol nyelvű hivatalos iratot, így az ICLM tájékoztatókat is lefordította. Fölkészítette külföldi útjaira, az igazgatója rajta keresztül ismerte az ICLM tagjait. Az elnököt azzal is meglepte, noha nem lehetett jelen Párizsban, mégis mindent tudott Angela és August románcáról. Pontosan leírta – tört angolsággal, de érthetően –, mit viselt Angela, amikor a tudományos ülések után egész éjjel táncolt az ICLM donjuanjával. Azt is hozzátette, ő is szeret táncolni, ami e sorok írója zavarba hozta, mert – túl az ötvenen – ebből a szerepkörből már kiöregedettnek érezte magát.

A Puskinszkij Gori felé zötyögő buszban az elnök mellett ülő Kátya egyszer csak fölsikoltott, szeme kávéstányér nagyságúvá tágult: egy fekete Volga jött velük éppen szembe. Azon a sávon, amelyen az Ikarus zavartalanul haladt úticéljuk felé. A Volga néhány méterre tőlünk letért a pályáról, és addig várakozott, míg el nem haladtunk mellette. Hamarosan Kátya is megnyugodott, hogy az autópályának csak egy sávja van, s a következő traktor már jó előre félreállt. Mivel az elnök nem volt beszélő kedvében, Kátya hamarosan átült Albert mellé, és mindketten szorgalmasan hallgattak. (Költőjük talán egy holland vers ritmusát találgatta, de még csak az érzelmek szférájában mocorgott, nem figyelt a fiatalasszonyra.)

Az elnök melletti helyet – Kátya távozása után – hamarosan Victoria foglalta el. A British Library kéziratárának világgjárta, mindenre kíváncsi vezetője, viszonylag új volt az alapítók között. Csak három-négy éve vett részt ICLM összejöveteleken, de nagyon otthonosan érezte magát társaságukban. Minden régebbi tagot ismert, és minden pletykát tudott róluk. Idősebb, alkatában is elegáns, jellegzetesen magas, szőke úriasszony volt. Kíváncsi természetét nem rejtette a brit felső középosztály zárkózott viselkedési kódexe mögé, mindenkivel olyan közvetlen volt, mintha gyermekkori ismerőse volna. Sokat utazott a világban

(bőven jutott rá a családi költségvetésből), mindenütt jó szállodák szolgáltatásait vette igénybe, s drága vendéglátóhelyeken étkezett. Mégis jól beilleszkedett ebbe a – kevés kivétellel – sokkal szerényebb körülményekhez szokott társaságba. Egy évvel korábban meghívta londoni otthonába az emlékezőt, ami Nyugaton elég ritkán fordult elő, de az angolok ebben is nyitottabbak másoknál. A Kings Roadon, Chelsea-ben volt háromszintes családi házuk, mindössze nyolc furcsa angol ablakkal, amelyek szárnyait nem kinyitni, hanem fölemelni kell. Az utcaszinten két kis (bérbe adott) üzlettel, de tágas nappalival, ebédlővel és emeleti hálószobákkal. Férje roppant elfoglalt üzletember volt, akinek az elnök meghívásának estéjén feltétlenül a klubjában kellett vacsoráznia. Két asszony lánya azonban ott volt, egyikük, babakocsiban az est középpontjában végig csodált kisbabával. „Fiú” – mondta roppant büszkén nagymamája.

Victoria maga szolgálta föl a vacsorát, amit saját kezűleg készített: cselédek nem tartottak, de – amint kiderült – bejáró takarítónő tartotta rendben a lakást. Brit felsőközéposztály, állapította meg a magyar vendég, és jól érezte magát. „– Hidd el – büszkélkedett az asszony – jobban főzök, mint a klub szakácsa,

de a férjemnek ezt nem árulom el. Könyvek között nőttem föl, ritkán használok a főzőkanalat. Szerencsés vagyok: a szüleim sem szűkölködtek, s vállalni tudták tanulmányaim költségét. Nem szorultam rá, mint David, hogy külföldi nyelvtanításból keressem meg a tandíjamat.” – Az elnök az utazásairól kérdezte, Victoria érdekesen mesélt, főleg Dél-Amerikát kedvelte, de Limában hegyibeteg lett a magasságtól. Érződött, hogy ennek ellenére változatlanul lobog benne is a megismerési vágy. Ez a kíváncsiság hozta ide, sok idegen közé, akiknek többségével beszélni sem tudott. Elmesélte, egyetemistaként hány „repülése” volt az Egyesült Államokban, s persze megkérdezte, a Chairmant járt-e ott. Fájó kérdést érintett, mert a kért gyorsan rávágta, „ez nálunk a 'káderek' kiváltsága”. Ahogy ezt az angol nyelvvel gyötrődve kimondta, rádöbrent, hogy a „káder” szónak a Béketáboron kívül egészen más jelentése van. Megpróbálta kimagyarázni magát. Kedvenc témájával, az „új osztály” (Gyilas) kiemelésének sajátos eszközeiről, a béren kívüli juttatásokról, a kiutalással pártalapon kapott lakásokról, a külön üzletekről és nyaralási lehetőségekről meg az autókkiutalásokról. Az asszony némi kétkedéssel hallgatta, azon nagyot nevettek, hogy – némi felárral – a Dacia-kiutalást is meg lehet venni. De aztán belebonyolódtak e névadó országlegenda bonyodalmaiba, s lassan búcsúzni kellett. Egy pohárka Napóleon-konyakkal, amiről az emlékező véletlenül tudta, hogy Magyarországon gyártották. Ez a fehérasztal melletti, jóindulatú, baráti érzelmű beszélgetés ismét eszébe juttatta, hogy a kettévágott Európát aligha lehet a határellenőrzés enyhítésével vagy elhagyásával egyesíteni. A nemzeti sajátosságnál mélyebb szakadék választja el a különböző körülmények között, különböző szellemi irányzatok kitörölhetetlen hatása alatt fölnőtt nemzedékeket, még ha szakmai barátságok és érdekek össze is hozzák őket.

David is szeretett beszélgetni, mindenkire és mindenre odafigyelt, az angolul gagyogókat is igyekezett megérteni, s arra törekedett, hogy számukra is érthető angolsággal beszéljen. Victoria az elnök fogyatékos nyelvtudásával mit sem törődve telepedett mellé. Ki tudhatja, főleg egy nagymamánál, miért vonzódik egy fiatalabb – zárkózott – férfihoz, akitől bizalmasan azt kérdezte: – „Észrevetted, hogy Kátya Albert mellé ült? Mintha vonzanák a mi költőnk ábrándos szemei, Mit gondolsz, ő játssza itt Angela szerepét?” – „Lehet, hogy mocorog benne valami, de Albert egészen más, mint August. Kátya nyilván elvágódik az itteni kedélytelen szegénységből, szűkösségből és a tökéletes alárendeltségből. Albert mellett olyan életet választhatna, amire vágyik, de költő barátunkban aligha merült még föl, hogy hűtlen legyen családjához. Nagyon izgalmas szexuális élménybe kellene Kátyának becsalogatnia ahhoz, hogy meg-inogjon. Victoria asszony fölkapta a fejét, s csak annyit tudott mondani: „Oh! What a nice surprise!”

Némi hallgatás után föltette a kérdést, amiért idejött: – „Te Albertet közelebbről ismerheted?” – töprengött. – „Igen” – mondta az elnök, aki vendégeskedett leideni házában. – „Szép háza, otthona, családja van.” – És hozzátette, hogy takarékoságból kerékpáron jár naponta hágai múzeumába igazgatni azt. Itt

Victoria közbevetette, hogy talán nem csak takarékoságból. Ő meg elábrándozott, Albert helyébe rég a csodás, ámbár igen szeles Scheveningenben lakna, a tenger mellett... Beszámolt a holland gyarmati írók budapesti kiállításáról, ami nem érdekelte az asszonyt. Inkább saját magyarországi emlékeit idézte, és megkérdezte: – „Kátya járt Budapesten?” – „Kétszer is” – mondta az elnök, de nem igen találkoztak, mert inkább a tolmácsnővel járták a boltokat. Ne feledd: Kátya itt nőtt föl. Az óvodától a múzeumig a Sztálin utáni világ is gondosan formálta tudatvilágát: regényekkel, filmekkel s a propaganda sok más eszközével. Ebben az országban mindenki ahhoz szokott, hogy a Nagy Októberi Forradalmat november 7-én ünneplik: lefüggönyözött Volgákon érkező parancsnokok irányítják a díszszemlét a proletariátus győzelmi ünnepén. A megfélemlítő erő megfélemlített bakái (és matrózai) örülnek, ha tartani tudják a lépést.” – „Örnst! Itt vagy a moszkvaiak kényeztetett vendégeként, pedig talán gyűlölöd is őket...” – „Tévedsz Victoria! Kátyát nem lehet gyűlölni, dr. Krebszt becsülöm, a finnugor gépkocsivezető bizalmasom lett, Natalja Vlagyimirovnát is kedvelem – igaz, sok fenntartással. De a cölöpök, amelyeket a Vörös Hadsereg a háború végén levert, hordozzák azt, ami korlátozza mindnyájunknak, akik ebben a lágerben élünk, a megismerési, mozgási szabadságát, s kényszerít akaratumk ellenére képmutatásra, alkalmazkodásra – ha úgy tetszik: kollaborációra – és ügyeskedésekre.” – „A vonatban túl sok Bolst ittatok, Örnst. Most másnapos vagy. Az unokám azóta, hogy láttad, járni tud, én meg fogom a kis kezét, s nincs annál jobb érzés. Na, szunyókálj egy kicsit, mert még beszédet is kell mondanod” – szolt, és visszaült korábbi helyére.

Az elnök – vagy, ahogy a nem oroszok hivatalosan szólították: a Chairman – nyelvi nehézségei teljes tudatában lepődött meg önmagán, és kísérelte meg elmagyarázni, hogy látja a maga nézőpontjából mindazt, ami kitört belőle. De nem ült mellette senki. Karjaiba ragadta Morpheus, s arra ébredt, hogy a buszsofőr házak között keresi a legkevésbé rázós útszakaszokat. Talán egy nemesi udvarház előtt álltak meg? Lehet. Emlékeznie kellene a négy klasszicista oszlop fölötti timpanonra, ami meglepte volna, de csak egy kultúrház díszterme jelenik meg emlékeiben. Falain politikusok nagyméretű fényképeivel és lelkesítő feliratokkal. Puskin nélkül. Annyi biztos, hogy majdnem elfelejtett leszállni, annyira meglepte, hogy a bejáratnál a Szovjetunió Hőse vár rájuk. Főleg a teljes mellét befedő négy sor kitüntetés nyugózta le. Mire teljesen magához tért, Natalja Vlagyimirovna már a hős nacsalnyik kezét szorongatta, és oroszul örvendezett, amiből az elnök persze semmit nem értett. Vajon a kolhoz vagy a tanács elnöke volt? Töprengett. Egy kolhoz működött a sokhektáros határ megművelt területén? Vagy több? Lehetett a park főgondnoka is – és az általa nem méltányolt turista szervezet vezetője. Mire Natalja Vlagyimirovna egymásba segítette jobb tenyereiket, ott volt a másik busszal érkezett tolmács, de túlságosan hadart ahhoz, hogy angolul mondott szövegét megértse. Csak azt tudta, hogy ezeket a frázisokat is Kátya izzadta ki magából, már akkor somolygón gondolva arra, mit fog ő – mármint az elnök – erre válaszolni. Az elnök persze

azért volt elnök, hogy mosolyogva tisztelegjen Puskin emlékezete előtt, megnyalja a sőt és szájába tegye a falatka kenyeret, amivel fogadták. Egy füst alatt, mindezt a tovaris nacsalnyiknak köszönje meg megelőlegezve a rájuk váró élmények dicséretét is. Már Manfred, a párttag (talán egyedüliként) nyújtotta a kezét, s hencegett az elnökénél kissé jobb orosztudásával. Aztán a többiek is sorra kezét fogták, miközben Natalja Vlagyimirovna a nevüket mondta, s az elnök megnyugodva vette tudomásul, hogy mire a moszkvai munkatársakra is sor került, a hatvan-hetven új nevet elnyelte a feledés mély kútja.

Bevonultak a rég elfeledett épületbe, nem nézték meg a fényképeket, és nem olvasták a jelmondatokat. A vörös terítővel letakart asztal melletti székeket látva tudták, még néhány beszéd vár rájuk. Először a Hős foglalta el a középső helyet, egyik oldalán az intézmény (kolhoz? tanács? park?) párttitkárával, másikon Natalja Vlagyimirovnával. Ott kapott még helyet néhány ismeretlen asszony, az ICLM elnöke, s az igazgatónő által is kiemelten kedvelt Manfred. Az elnök itt fejezte be a Victoria távozása utáni szunyókálását. A beszédekből csak egy szó ragadta meg figyelmét, amikor a Hős többször tovaris Taxist emlegette. Tudta, a beszédeket író Kátya nem tévesztette el a nevét, s megnyugodott, amikor az elnökség többi tagjának nevét is sikerült rosszul mondani. Vagy csak rosszul értette?

Natalja Vlagyimirovna kegyetlenül izzadt a nyári melegben. Sötét foltok tarkították fehér blúzáját, de a legjobb minőségű moszkvai sötétkék kosztümjének még csak a kabátját sem vetette le. Aprólékos gonddal olvasta Kátya válaszbeszédét a SZU Hőse üdvözlő szavaira. Kiemelte – a tolmács fordítása szerint – azt a már-már elvtársinak nevezhető szellemet, amit ő az ICLM sorai-ban személyesen tapasztalt, noha tudja, kevesen tagjai a pártnak, de biztosra veszi, hogy jó barátai a Szovjetunióknak, amelynek vendégszeretetét élvezik. Őszinte hívei a békének, a népek közti egyetértésnek és így tovább. Puskinról nem esett szó, ezért az ICLM elnöke arról szónokolt, hogy az irodalomnak, amit különböző nyelveken olvasunk, összetartó erőnek kell lennie, hiszen minde-nütt Tolsztojt olvassuk, ha megragad bennünk a *Háború és béke* jellegzetes orosz világa. És az Anna Karenináé, aki úgy utazik Moszkvába, mint ők Pszkova, ahová Puskin szelleme hozta el az ICLM tagjait. De erről jobb, ha egy költő szól, átadja tehát a mikrofont Albertnek. Aki, szegény, erre az aljasságra nem készült föl, azért fölolvasta a véletlenül zsebében levő kötetből három versét – hollandul. A SZU Hőse azonban nem méltányolta a vers zenéjét, hanem lezárta az összejevetelt, s fölszólította a társaságot menjen a szállodába, tisztálkodjék, s jöhet a késői ebéd.

A némi szovjet tapasztalatokkal rendelkező emlékezőt aggasztotta, hol fog-nak aludni, rémes lehetőségre gondolt. Csalódnia kellett: kellemes meglepetés-ben volt részük. A kívülről eléggé viharvert faépítmény belül meglepő kényelmet kínált: az ICLM tagjainak egyágyas, zuhanyzós, angol WC-s szobákban, patyolat tiszta ágyneművel. (A moszkvaiak hálóteremben aludtak, persze a vezetők kivételével, akik ICLM-vendégnek minősültek annak ellenére, hogy a párttitkárnő

először találkozott a társasággal.) Az ebéd éppen időre készült el, s ízletes volt. Az üdítők szörnyűek, a tea finom volt.

Aznap még egy ülést le kellett darálni a kolhoz (vagy tanács? vagy más „szerv”?) dísztermében, azaz az elnök felolvasta nehezen összetákolt angol szövegében, mit végeztek az elmúlt évben, és mire készülnek jövőre. Többen hozzászóltak, majd visszasétáltak az étterembe, megvacsoráztak és mindenki nagyon fáradt volt. Az esti program arra korlátozódott, hogy Kátya bekopogott szobáikba, megkérdezte, minden rendben van-e, majd tovább ment. Talán csak Albertnél időzött kicsit hosszabban, de ezt senki nem tudhatja, legföljebb föl-tételezheti azokból a pillantásokból, amiket vacsora közben váltottak. Lefekvés előtt az elnök kiment levegőzni és csillagokat nézni. Észrevette, hogy két árnyék (az egyik rövid szoknyában) bizalmasan suttog egymással. Ugyan kik lehetnek? Csak nem két moszkvai szerelmes? Persze ettől még...

Másnap reggelire bőségesen volt grúz tea és szemet soha nem látott kávé, de ez nem érdekelte az ICLM elnökét. A fekete orosz kenyérért viszont nem rajongott, s tejtermék alig volt, sajt egyáltalában nem. Helyette sült, főtt és nyers kolbász kínálta magát, és az elmaradhatatlan uborka. Majdnem olyan jó volt, mint ezt követően Natalja Vlagyimirovna előadása az irodalmi kiállítások grafikai részéről, amit persze Kátya írt, s amit a tolmács nehezen fordított a sok szakkifejezés miatt. Natalja Vlagyimirovna előadásához nagy kiállításrendezői gyakorlattal szólt hozzá Manfred, a weimari kolléga, aki Lenin-idézetekkel és „daragja Natalja Vlagyimirovnával” bőven megtűzdelt észrevételeiből David, Victoria, Jörg, Albert, August és a többi nyugatiak egy szót sem értettek. (A cseh és a lengyel kolléga jóval többet.) Manfred azért is választotta az oroszot, mert angolját végleg nem értette a tolmács, amit Natalja Vlagyimirovna szavá is tett. Kátya pergő nyelven válaszolt neki, amit az orosz anyanyelvűeken kívül senki nem értett, a grúz tolmács sem. Így aztán megvitatták az angol reggelik különlegességeit.

Jörg előadása a vita és Albert hosszadalmassága miatt nem fért bele az időkeretbe, így elmaradt. Pedig az elnök kíváncsian várta, mit ért belőle a tolmács, mert a svéd irodalomtudós jól tudott németül és franciául, de angolul csak nyöszörgött. Ráadásul kissé akadozva beszélt. De indulni kellett a Puskin-ünnepre. Az elnök meg volt róla győződve, hogy rajtuk kívül csak a falu kirendelt tanári kara lesz jelen, de ismét csalódott.

A faluban buszokkal érkezett oroszok sokasága nyüzsgött. (Melyik faluban? – kérdezi az öregember, s nem tud rá válaszolni.) A házak előtti útszakaszokon aznap éjjel fölállított ideiglenes árusítóhelyek várták a látogatókat, s volt minden, ami egy vásár (vagy fesztivál) hangulatához szükséges. A sörtől és a kolbászoktól kezdve a cirill nyelvű Puskin-kötetekig. Egy téren, ami valami köztes állapotban volt a gondozott park és természetes liget között, hatalmas színpad állt, szemben vele több száz embert befogadó széksorokkal. Az első sorokban a foglaltságot jelző fehér papírlapokkal, s vékony angol nyelvű Puskin-kötetekkel. Kátya ide-oda rohangálva rendelkezett. Mindenütt hangszórókból bömbölt

a zene, de csak részben a Béketáborból jötteknek ismerős mozgalmi dalokkal, többségében nekik is érthetetlen szövegű népdalokkal vagy népdalszerűségekkel. Az elnök sok zenés szovjet filmet látott unatkozó diákkorában, de most alig néhány dallam tetszett ismerősnek. Az ICLM tagjainak többsége a poharába belefeledkezve sörözött, amit – nem tudni az alkoholtalmon belül vagy azt ideiglenesen felfüggesztve – tartálykocsikból árultak. Victoria és az elnök találtak egy hatalmas szamovárt, és teát szürcsölgettek. Az utóbbi meglepetésére két angolul beszélő moszkvai kolléganő csatlakozott hozzájuk, eddig feszültségüket levetkőzve mosolygósan érdeklődtek az út eddigi tapasztalatairól Puskinlandban – hogy Dovlatov könyvcímét idézzük, amelynek iróniából tragikus hangba forduló történetének vidámabb része itt játszódik. Csakhogy ő sokkal több részletet örökített meg, mint amennyit az öregember föl tud idézni. Nála Puskinland szovjet sajátosságai (és szorongásai) jobban kijönnek a szövegből, mint az egykori elnök emlékeiben, akit éppen az egyre szaporodó – távolról jött – résztvevők felszabadultsága lepett meg.

Daragij tovariscsi! – dörögtek a hangszórók, egy mély basszus kérte a kitüntetéseivel ékesített katonatiszti zubbonyban feszítő Hóst, foglalja el helyét a színpad közepén. Még mielőtt a mikrofonját bekapcsolták volna, mindenki megtalálta kijelölt helyét. Az asztal másik végénél Natalja Vlagyimirovna kapott helyet. A többi törzstagok az első sorban ültek. Miután a Moszkvából jöttek is elfoglaltak még néhány sort, bezúdult a tömeg. Nem mindenkinek jutott ülőhely, ők álldogáltak. Elhangzott az üdvözlő beszédek sora, de a tolmács még nem került elő, ezért minden csak oroszul. Ezt követően az asztalt gyorsan elvitték, a székeket egy-egy mikrofonállvány mögé állították, s két férfi meg egy nő, feltehetően hivatásos színészek, léptek a színpadra. Elsőnek kórusban szavaltak, majd egyenként mondtak Puskin-verseket, s az elnök meglepetésére a tömeg nemcsak megtapsolta őket, hanem velük mondta a refréneket, majd egész – hosszabb – versek szövegét. Több ezer hang – majdnem – egy ütemre harsogott. Lenyűgöző volt. Újabb zenészek és énekesnők jöttek. Fölsorakozott egy tucatnyi színész, illetve színésznő. Egyik művésznő mikrofonba suttogetta versét, s a harmadik sortól vele dübörögtek a közismert sorok. Mély férfihangok uralkodtak a nekem érthetetlen orosz szövegben, de a hangerő lenyűgöző volt. Aztán egy színésznő kezdett szavalni, s most a vékonyabb női hangok uralkodtak, de zengett tőle a jellegzetes orosz táj, mintha a faházak még visszahangoztak is volna. Ahogy befejezte, és a taps váratlanul elcsendesedett, nem adta tovább a mikrofont, hanem rászólt a tömegre: „Iscsoraz”, újra, és most még többen mondták vele versét. Jó két órán keresztül tartott a műsor, akkor Kátya kiosztotta az ebédjegyeket, amelyekért az árusok annyi ennivalót adtak, amennyit el tudtak fogyasztani. Csak a sörért kellett – rubelben – fizetni.

Hogyan tudtak összecsődíteni ennyi embert, ekkora tömeget? – kérdezgették a messziről jött múzeumi szakemberek. „Busszal jöttek, szervezetteren” – magyarázta Kátya. Megjegyzésében volt valami irónia, amit ott helyben az események hatása alatt nem is értettünk. Az elnök legalábbis csak később kezdett töprengeni

rola. A párt – mint más tömegrendezvényein is – hatalmas gépezetet hozott működésbe, aminek a hangos lelkesedés szerves része volt. Jól kidolgozott technikával s ehhez kiképzett személyzettel, a mozgósítás kívülről táplált, bejáratott módján.

Délután – program szerint – értekezni kellett volna, de szanaszét sétálgató ICLM-tagokat csak az ünnepi vacsorához sikerült összegyűjteni. A Nacsalnyik beleegyezett volna, hogy helyi vodkát is adjon, de Natalja Vlagyimirovna tiltakozott. Aztán a pohárköszöntőhöz és a búcsúpohárhoz mégis mindenkinek töltöttek egy-egy kortyot a felszolgálók. Szokásával ellentétben az igazgató nem üritette fenéig a poharát, de megindult a beszélgetés és vita Puskinról – meg az ICLM-ről. August sem állhatta meg, hogy némi iróniával megdicsérje Trigorszkoje vodkakülönlegességét. Szent italnak nevezte, és kevesek által fölfoghatóan utalt a gazra, aminek nem szabad benőnie Puskin útját.

Csodák csodája: ahogy visszatértek szállásukra, minden szobában találtak egy üveg vodkát. Egyenként gyülekeztek a Chairman szobájában, s tekintélyes méretű szatyrával Kátya is csatlakozott hozzájuk – az ICLM erre az estére fiúsította külföldi és orosz nőtagjait. A másnapi vonatra azért nem maradt ital, így ott jót aludtak Pszkovtól Moszkváig. Wolfgang talán mégis eldugott egy üveggel, hogy Berlinben a felesége is megtapasztalhatta, mitől sikerült oly jól a világvégi kirándulás.

Vacsora után már oszladozott az önfeledten zsbongó társaság, amikor Natalja Vlagyimirovna magához intette Sofija Szergejevna-t, akivel korábban keveset találkoztak, pedig jól beszélt angolul. Főnöknője utasításokat adott neki, mire remek előadást tartott Anna Petrovna Kern szerelmi életéről, amelynek változatossága semmit nem von le a trigorszkojei Puskin-szerelem verseinek költői szépségéből. Erre aztán a sok nős férfi tudós mind kíváncsi lett a költő szerelmi életének nem oroszok által kevésbé ismert részleteire. „Nohát” – tette föl kérdését David Victoriának: – „Ez az Anna nem Mary Shelley kortársa volt?” – Sofija szerint Annát öregkorában Puskin „The Whore of Babylon”-ként emlegette.

A reggeli másnap vegyes fogadtatásra talált: volt, aki nagyon éhesen fogott hozzá, más kissé émelygett még. Táplálkozás után gyors sétára indultak, s már sejtették, miért szerette e vidéket Puskin. Ám minden véget ér egyszer. Miközben elmentek a csomagjaikért, Wolfgang került mellé, és azt kérdezte: – „Nem felejtettél el valamit?” – Sok közös emlékük volt, noha nem mindenben értettek egyet. Az emlékező közel sem olyan figyelmes barát, mint Wolfgang volt, aki minden ünnepen és minden születésnapján fölköszöntötte. A lejáró mandátumú elnök bizony sok mindent elfelejtett. Inge rácsos, baracklekváros süteményét azonban, amit Wolfgang annyira szeretett, nem lehet elfelejteni.

Viszont az *Anyegint* teljesen elfelejtette. Olvassunk bele, s megértjük, hogy Sztálin, a félvezetés nagymestere, a történelem talán legnagyobb hazugja, miért hozta létre – és fejlesztette minden létező eszközzel tökélyre – a Puskin-kultuszt. „Várlak szabadság drága napja” – mondja a költő (Áprily Lajos fordításában).

Persze nem a sztálini korszakra gondolt. Bizony nem. Mert Puskin a szabadságot a fényűző báltermekben kereste, a legfelső körökben volt otthonos. A népet ugyan – francia mintára – gyakran emlegeti, de csak a dajkája kunyhójában fordult meg néha. Irodalmi eszménye – bizonyos értelemben jövőképe – az előző időszak érzelmes irodalma ragadta meg képzeletét. Persze nem a lengyel alkotmányról érkező Rousseau, hanem az *Az Új Héloïse*, a *Pamela*, a *Werther* és hasonló művek. Puskin fiatalabb volt Kisfaludy Sándornál, Kölcseynél, és csak egy évvel idősebb Vörösmartynál, de a tört szíveket, a hulló angyalokat nem látta olyan tragikus keretben, mint magyar kortársa.

Vajon mit értett meg a grúz diktátor az orosz Puskin csodálatos költészetéből? Rajongókat akart népéből formálni? Pusztá eszköz lett volna a költő kultusza ahhoz, hogy az érzelmekre hasson? A jövőre vonatkozó – betarthatatlan – ígéretek helyére egy álomvilággal akarta megtölteni az orosz képzeletet? Avagy csak azt akarta szemléltetni, hogy uralmát a lélekvilágra is kiterjesztheti?

Maradt ebből valamivel több mint turistaélmény? A világháló ezt az érdekességet is felkínálja – nekünk is... Árakkal, ajánlatokkal... De lehet, hogy mindez csak annyi, amennyit a *Potyemkin* cirkáló nézője átél... Amilyen ott a helyszínen e sorok íróját is lenyűgözte.

„Telt ház A páholyok népe forr s / Fent tapssal sürgetnek s / A függöny gördül már, suhog...” Nem is kellene ide írnom, hogy végszóként Puskit idéztem, mint titokzatost.